OBSERVAŢII ASUPRA SINTAXEI MANUSCRISULUI 1216: ARHIERATICON TRILINGV

OBSERVATIONS SUR LA SYNTAXE DU MANUSCRIT 1216 ARHIERATICON TRILINGV

(Résumé)

Cette étude de syntaxe diachronique s'appuie sur le manuscrit 1216: *Arhieraticon trilingv.*

Cuvinte-cheie: dativ, genitiv, numeral ordinal, posesiv, prepoziţie.
Mots-clés: datif, génitif, numéral ordinal, possessif, préposition.

Recent a fost publicată o ediţie (în facsimile) a manuscrisului 1216 de la Biblioteca Academiei Române, filiala Cluj-Napoca. Lucrarea face parte din colecţia lui Timotei Cipariu.

Manuscrisul reprezintă un arhieraticon trilingv: slavon, grecesc şi românesc, care aparţine „Şcolii mitropolitului Ştefan" al Ungrovlahiei (1648–1653, 1655–1668; Velculescu, Olar 2010: 46).

Pasajele scrise în limba română (cu caractere chirilice) conţin indicaţiile tipiconale (de tipic al oficierii liturghiei). Acestea se intercalează în textul liturgic propriu-zis, redactat în slavonă.

Sub aspect sintactic, textul românesc nu prezintă varietate, fiind limitat prin însuşi conţinutul pe care îl exprimă: astfel, formularea indicaţiilor de ritual se bazează pe un număr mic de tipare sintactice; cele mai multe tipare sunt stereotipe.

Textul este însă interesant prin câteva particularităţi sintactice de tip vechi pe care le manifestă. Ne vom referi, în continuare, la aceste particularităţi.

1. Marca genitivului *al (a)* este coocurentă cu articolul enclitic, ataşat regentului, în (1):

(1) *liturghi**a a** lu S[fân]t[ul] Vasilii* (Ms. 1216: 7^{r})

BDD-V2844 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:21 UTC)

Structura atestă faptul că elementul *al* nu avea fixată constrângerea sintactică de non-adiacenţă la articolul enclitic. Construcţiile erau frecvente în secolul al XVI-lea (Densusianu 1938: 385–386) şi s-au menţinut după epoca veche (Nedelcu, în SILR: 54).

2. Gruparea *S[fân]t[ul] Vasilii,* incluzând un nume comun şi un nume propriu, se comportă, în (1), ca un nume propriu compus. Cazul genitiv este marcat proclitic, prin *lu: lu S[fân]t[ul] Vasilii,* nu enclitic, în forma numelui comun: *S[fân]t[ul]ui Vasilii.*

3. Determinantul definit *cel* apare plasat în poziţie postnominală, între numele articulat enclitic şi numeralul ordinal:

(2) *răndu**l cel deîntăi*** (Ms. 1216: 2^{r})

Tiparul (2) s-a menţinut şi după epoca veche, mai ales la cazurile genitiv-dativ (cf. Nicula, în SILR: 177): *rândului celui dintâi,* unde *cel* marchează prin flexiunea sa cazul grupului nominal; cazul este marcat în forma articolului enclitic şi în forma determinantului *cel.*

4. Numeralul *întăi,* postpus numelui, este construit cu prepoziţia *de,* în (2). Asocierea numeralului ordinal cu prepoziţia *de* este considerată o particularitate a limbii române (Meyer-Lübke 1900: 276). Prepoziţia nu este complet sudată cu numeralul, ci are o structură internă transparentă în (2) şi în alte contexte similare din manuscrisul analizat (3a). Formele sudate sunt atestate încă din secolul al XVI-lea (3b), în variaţie cu cele nesudate.

(3) a. după sfărşitul antifonului ***deîntăi*** (Ms. 1216: 37^{r})
b. *cuscria **dintăia*** (Prav.1581: 243^{v})

5. Dativul posesiv adnominal este realizat prin clitic reflexiv, în (4):

(4) să meargă la *locu-**ş´*** (Ms. 1216: 32^{r})

Structurile cu reflexivul posesiv adnominal sunt atestate şi după secolul al XVIII-lea, în textele moderne (Croitor, în SILR: 134), însă nu au fost menţinute în limba contemporană.

6. Prepoziţia *de* exprimă valoarea veche „dintre” în structura partitivă (5):

(5) *unul **de ei*** (Ms. 1216: 62^{v})

7. Prepoziţia *de* este selectată de anumite adverbe. Structura *afară de* (6a), unde prepoziţia are valoare separativă, s-a menţinut până astăzi (în registrul non-standard). Structura (6b) conţine adverbul/prepoziţia *apoia* şi un grup

BDD-V2844 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:21 UTC)

prepoziţional cu *de,* în poziţia unui genitiv analitic; de altfel, tiparul s-a impus cu prepoziţia *înapoia* urmată de un genitiv *(înapoia arhiereului).*

(6) a. să stea *afar' **de oltar*** (Ms. 1216: 72^{v})
b. să meargă diaconul *apoia **de arhiereu*** (Ms. 1216: 54^{r})

8. Forma *nemica/nemică* se apropie de statutul unui adverb (cu sensul „deloc") în (7); structura este ambiguă, permiţând şi interpretarea ca apoziţie:

(7) să nu rămâe *udătură **nemica*** în bureate („deloc udătură" sau „udătură, anume nimic"; Ms. 1216: 67^{v})

9. Prepoziţia *a* (< lat. AD; DELR s.v. *a*^{I}) actualizează valoarea etimologică „la", în expresia adverbială nesudată (transparentă formal) din contextul:

(8) mergănd la arhiereu *den **a** dreapta* (Ms. 1216: 71^{r})

10. Locuţiunea verbală *a lua aminte* este construită cu dativul, în:

(9) *luând aminte **cuvintelor*** (Ms. 1216: 54^{v})

Tiparul actual este prepoziţional *(a lua aminte la).*

11. Extinderea gradării la grupările prepoziţionale, fenomen specific limbii vechi, poate fi observată în contextul:

(10) ***foarte** cu frică* (Ms. 1216: 32^{r})

Consideraţii finale. Pasajele româneşti din manuscrisul 1216 prezintă particularităţi care privesc sintaxa grupului nominal, sintaxa prepoziţiilor, a adverbelor, regimul cazual, distribuţia modificatorului de gradare *foarte.*

Dintre aceste particularităţi, sunt relevante pentru specificitatea tipologică a limbii române: genitivul cu *al,* grupul nominal construit cu determinantul definit *cel,* dativul posesiv adnominal realizat prin clitic şi asocierea numeralului ordinal cu prepoziţia *de.*

Sub aspect evolutiv, tendinţele majore pe care le atestă textul discutat privesc distribuţia sintactică a elementelor *al* şi *cel.*

CORPUS

Ms. 1216 – *Arhieraticon trilingv. Ms. rom. 1216 de la Biblioteca Academiei Române – Cluj,* Velculescu, Cătălina, Zamfira Mihail, Ileana Stănculescu, Ovidiu Olar (ed.), [2013, Bucureşti], Paideia.

BDD-V2844 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:21 UTC)

Prav. 1581 – *Pravila ritorului Lucaci,* 1581; Rizescu, I. (ed.), 1971, Bucureşti, Editura Academiei Române.

BIBLIOGRAFIE

DELR – Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Sala, Marius, Andrei Avram (red. resp.), 2011, *Dicţionarul etimologic al limbii române,* I, *A–B,* Bucureşti, Editura Academiei Române.

Densusianu, Ovide, 1938, *Histoire de la langue roumaine,* II, Paris, Leroux.

Meyer-Lübke, W., 1900, *Grammaire des langues romanes,* III, Paris, Welter.

SILR – Chivu, Gh., Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Irina Nicula (ed.), 2012, *Studii de istorie a limbii române,* Bucureşti, Editura Academiei Române.

Stănculescu, Ileana (ed.), Cătălina Velculescu, Zamfia Mihail, Ovidiu Olar, [2010], *Manuscris trilingv. Preliminarii la o editare;* Cuvânt înainte, Erich Renhart; [Bucureşti], Paideia.

Velculescu, Cătălina, Ovidiu Olar, 2010, „Ms. rom. 1790. Raporturi cu Movilă 1629 şi cu ms. 1216 de la Cluj", în Stănculescu, Ileana (ed.) 2010: 33–66.

Camelia STAN
Universitatea din Bucureşti,
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti

BDD-V2844 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:04:21 UTC)